

УДК 8011: 8017

**Опыт изучения фоностилистической вариативности произношения
на материале современного разговорного языка Германии**

Петренко Д. А.

*Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

Основной целью проведенного фоностилистического анализа вариативности произношения (на сегментном уровне фонетики немецкого языка) было определение корреляций между ситуациями общения и произносительными вариантами в рамках разговорного немецкого языка

Ключевые слова: *социофонетика, фонологическая переменная, вариант реализации, разговорный язык, вариативность произношения.*

С того часу, як у 1885 році вийшов перший словник німецької вимови Вільгельма Віктора (Wilhelm Viëtor) „Die Aussprache des Schriftdeutschen“ [1] і було зроблено перший крок у плані наукового обґрунтування та кодифікації німецької вимови, минуло більше ста років.

Однак у науковому світі ні на день не зупиняються дискусії про те, в чому полягають сучасні тенденції розвитку орфоепічної німецької норми, і наскільки чітко вони відображають реальну вимову німців.

Незважаючи на те, що орфоепічна і орфографічна норми сучасної німецької мови є кодифікованими, вони, проте, постійно зазнають часткової переробки і реформування. Головною причиною цього є той факт, що вимовний стандарт знаходиться у значному протиріччі із мовною реальністю.

Як відзначав ще у 1973 році Готфрид Майнхольд, фундатор сучасної німецької фоностилистики, фонетичні еліпси у мовленні являють собою обов'язковий компонент усної комунікації [2]. Повні фонетичні форми, як, наприклад, у вітаннях ([gu:tʰ] роблять комунікативний контакт між співрозмовниками багато складнішим.

Кількісна редукція спричиняє у швидкому німецькому мовленні до злиття, а інколи й до втрати розбіжностей – *Kamm-kam; kam-kann; Weg-weg*, за ознакою дзвінкий / глухий - *reisen-reißen*, або у випадках випадіння приголосних – *niesen-nieseln*. У свою чергу, якісна редукція голосних, зміщення вниз і вгору за рівнем підняття язика та зміни за ознакою ряду призводять до того, що деякі слова в результаті зсуву не можливо розпізнати, наприклад, *ihr; er; Ohr; Uhr; ein, einen*. Вважають, що фонема [e] («Mädchen, Fakultät») зникає з німецької фонологічної системи. Відбувається нейтралізація ознаки слабкої відміни іменників у німецькій мові (vom President(en)).

Низку розмовних та діалектних вимовних форм німецької мови можливо ідентифікувати лише беручи до уваги мовний контекст з метою реконструкції втрачених відрізків мовленнєвого ланцюга. Потужні й часто важко передбачувані процеси відбуваються і в інших мовах. Сутність таких явищ стає об'єктом сучасних досліджень.

У мовах світу спостерігаються зміни, які спричиняють поступове зтирання та втрату відмінностей. У сучасній грецькій мові, наприклад, сім фонем злилися в одну [i:]. Нерідко втрачаються й граматичні відмінності. Французька мова втратила із

зникненням кінцевого -s важливішу ознаку множини. Так, наприклад, Шарль де Голль, у зверненні до французького народу зі словами „*Je m'adresse aux peuples...*“, розуміючи функціональну недостатність мови, був вимушений додати „*au pluriel*“.

Тому на Віденській конференції з орфографії у 1994 році Г.Дроздовський, голова наукової ради редакції ДУДЕН, заявив, що мова у даному випадку йде не про глобальну реформу німецької мови, а про так звану «невелику реформу здорового глузду» [3]. Таку реформу орфографії було проведено у Німеччині 5 років тому. Переконаний, що нова реформа в галузі вимови - не за горами.

У сучасній фоностилістиці і соціофонетиці набув розвитку новий напрямок досліджень – визначення закономірностей, що характеризують не сталі, а змінні правила мовленнєвої поведінки носіїв мови. Таким чином, було прорвано “дамбу” непохитності вимовної норми й названо реальні причини мовної варіативності.

Традиційний погляд на орфоепію як на науку виключно нормативну змінюється у 60-і роки. Перший прорив у цьому напрямку зробив В.Лабов, який одним із перших на практиці довів тісний взаємозв'язок соціальних і мовних структур на прикладі вивчення низки вимовних форм у носіїв англійської мови Нью-Йорку [5; 6; 7; 8]. Сучасна фонетика зобов'язана В.Лабову тим, що він увів числовий вимір, т.з. змінні величини, для встановлення кореляції між мовними і соціальними структурами [4].

Фонетичне вивчення варіативності мовлення у зв'язку з різними соціоструктурами у Німеччині тільки розпочинається. Статус окремих соціоваріантів лишається досі не визначеним, хоча багато дослідників вважають, що найбільш специфічні риси таких варіантів властиві передусім лексиці, менш специфічні граматиці й найменш специфічні фонетиці.

Різні соціоваріанти відрізняються один від одного на фонетичному рівні й фактично належність людини до певної соціальної або професійної групи досить легко визначається на слух.

Але такі фонетичні особливості досить складні та делікатні і рідко хто системно описує, у чому вони конкретно полягають. Але такі фонетичні особливості мають безперечну важливість як для загальнонаціональної комунікації, так і для встановлення тенденцій сучасної німецької вимови.

Головною метою проведеного фоностилістичного аналізу варіативності вимови (на сегментному рівні фонетики німецької мови) було встановлення кореляцій між ситуаціями спілкування та вимовними варіантами в межах розмовної німецької мови.

При вивченні питань варіативності сегментного складу та визначення одиниць вимовних варіантних структур в дослідженнях із соціофонетики використовується термін “фонологічна змінна” (далі – ФЗ), яка являє собою *розходження або непослідовність, що їх виявляє конкретна форма мови у порівнянні з абстрактним вимовним стандартом*.

Так само, як вимовний стандарт розташовується на рівні норми мови, так і різноманітні його варіації, які належать до периферії норми, реалізують ті можливості, що закладені в самій системі мови. Типові особливості реалізації сегментного складу дозволяють зв'язати вимову мовців із вибором певного вимовного стилю та стає актуальною проблемою для дослідження.

Результати спостережень вказують на те, що голосні та приголосні зазнають у мовленні носіїв німецької мови певних змін, які стосуються практично всього сегментного складу фонетики сучасної німецької мови у всіх ситуаціях спілкування – офіційних та неофіційних.

Для змін голосних характерними є кількісна і якісна редукція, монофтонгізація дифтонгів, дифтонгізація монофтонгів, пересуви голосних за ознакою підняття язика і ряду, тенденції до лабіалізації та делабіалізації. При цьому кількісні зміни пере-

дувають якісним, що можна розглядати як складові частини одного й того самого фонетичного процесу.

При реалізації приголосних типовими змінами стали: прогресивна та регресивна асиміляція, відсутність аспірації у глухих проривних, зміни сонорних та щілинних, фрикативізація дзвінких приголосних, елізія кінцевих приголосних. Подібні явища, властиві насамперед неофіційному спілкуванню, знаходяться в тісній взаємодії з іншими фонетичними процесами, що торкаються не тільки окремих сегментів і цілих консонантно-вокалічних сполучень, але і всього корпусу слова, фрази та висловлювання взагалі.

Зміни у вимові ведуть до появи фонетичних еліпсів, що обумовлено, передусім, характером спілкування, тобто чинниками фоностилистичного порядку. Темп вимови та мінімальний контроль з боку мовця за формою мовлення (що обумовлено комунікативною ситуацією) сприяють появу редукованих і асимільованих варіантів реалізацій.

У першу чергу це стосується т.з. слабких форм, тобто редундантних відрізків мовленнєвого потоку. До подібних форм необхідно віднести, передусім, службові слова – артиклі, числівники, сполучники, прийменники, частки, а також частини слів – префікси, закінчення та суфікси. Зміни голосних і приголосних у слабких формах спостерігаються у всіх ситуаціях спілкування, що породжує певні труднощі у їх віднесенні до того чи іншого вимовного стилю.

В дослідженні було здійснено спробу стратифікації всіх голосних і приголосних за вимовними даними носіїв мови окремо у слабких (редундантних) і повних (релевантних) позиціях сегментів.

Вивчення соціофонетичної вариативності вимови передбачало стратифікацію ФЗ та встановлення змінних правил їх реалізації у відповідних комунікативних ситуаціях. В роботі проведено стратифікацію всіх голосних, дифтонгів, приголосних і афрікат. Різноманітні зміни голосних і приголосних не викликають, проте, труднощів у мовленнєвому спілкуванні, а реконструкція змінених або втрачених ділянок мовленнєвого ланцюга відбувається за рахунок більш чіткої вимови виділених логічно, наголошених сегментів. Подібні вимовні форми ще не увійшли до нормативної вимовної системи німецької мови, вони знаходяться у стадії інтенсивного розвитку, потрапляючи поступово до розмовної і стандартної німецької мови.

У наступних таблицях (табл. 1, табл. 2) наведено зразки змін голосних німецької мови у мовленні інформантів окремо за сильними і слабкими формами.

Таблиця 1.

Варіанти реалізації голосних в слабких формах:

<i>Голосний (ФЗ)</i>	<i>Кількісна редуція (варіанти ФЗ)</i>	<i>Якісна редуція (варіанти ФЗ)</i>
[u:]	[u·] → [ʊ]	[∂] - (nun, zur, nur, du)
[ʊ]		[∂] - (und, durch, zum) [#] - (und, zum)
[i:]	[i·] → [i]	[#] - (die, ihn, ihm) [∂] - (sie, wie, hier)
[i]		[#] - (ich)
[y:]	[y·] → [y]	[Ø·] - (über)
[y]		[œ] - (fünf)
[e:]	[e·]	[ε] - (den, wen) [α] - (her) [∂] - (der)

[∂]		[#] - (geglaubt, bestanden)
[ε :]	[ε·] → [ε]	[e:] - (-tät)
[ε]		[∂] - (des) [α] - (er-, ver-, zer-, her)
[o:]	[o·] → [∩] → [#]	[∂] (so, schon)
[∩]	[#]	[∂] - (von)
[a:]	[a·] → [a]	
[a]		[∩] - (ja) [∂] - (das, daran)
[a e]		[a I] → [a i] → [ε] - (ein, zwei, einen)
[a o]		[a ∪] → [o a] → [o ∪] → [∩] - (auf, aus, auf-, aus-)

Головні результати дослідження фоностилістичної варіативності вимови носіїв сучасної розмовної німецької мови Німеччини звелися до таких:

- реальне мовлення мешканців Німеччини характеризується високим ступенем варіативності в реалізації сегментного складу фонетики німецької мови та варіює в різних комунікативних ситуаціях спілкування. За умов перебудови мовлення від однієї ситуації спілкування до іншої розвивається комплекс фонетичних процесів, які охоплюють майже весь сегментний склад фонетики німецької мови.

Таблиця 2.

Варіанти реалізації голосних в сильних формах:

<i>Голосний (Ф3)</i>	<i>Кількісна редуція (варіанти Ф3)</i>	<i>Якісна редуція (варіанти Ф3)</i>
[u:]	[u·] → [∪]	[∂] - (Zusammenarbeit); [o·] - (klug); [∪ α] - (zuerst); [∪ ∂] - (Fuß)
[∪]		[∩] - (Gründung, Kunst) [∂] - (muß, uns) [α] - (Gründung, Kürzung)
[i:]	[i·] → [i]	[e:] - (Frieden, Krieg) [e α] - (markieren) [∂] - (sowieso, wieviel)
[i]		[∂] - (Kritik) [e:] - (wird) [œ] - (immer)
[y:]	[y·] → [y]	[∅·] - (Flüge, Überblick)
[y]		[œ] - (Sünde) [œ α] - (fürchten) [i] - (müssen)
[∅:]	[∅·] → [œ]	[e:] - (hören, Söhne)
[œ]		[ε] - (Körper, Mörder)
[e:]	[e·]	[i·] - (Leonardo) [∂] - (Episode)
[∂]		[e:] - (gerade, gestanden) [#] - (geglaubt, bestanden)
[ε :]	[ε·] → [ε]	[e:] - (Spätherbst, Universitätsprofessor)
[ε]		[e: α] - (Kern, fern, Lärm)

[o:]	[o·] → [ɔ]	[ɔ ʊ] - (Büro, Diplom) [ɔ α] - (verlor)
[ɔ]		[α] - (Konsensus) [ɔ] - (Concord) [#] - (Kontext)
[a:]	[a·] → [a]	[o·] - (haben, Fahrer)
[a]		[ɔ α] - (warm) [ɔ] - (Angst, Sandmeer)
[a e]		[a i] → [ε] - (fein, klein)
[a o]		[a ʊ] → [o a] → [o ʊ] → [ɔ] - (Baum, faul)
[ɔ ∅]		[ɔ i] → [ɔ] - (neu, feucht)

- загальна кількість асимільованих та редукованих форм різко розрізняється загалом за двома ступенями офіційності мовлення – невимушене та офіційне спілкування;

- вимовні варіанти, зареєстровані у мовленні інформантів (стратифікованих залежно від відношення до певної соціальної страти населення Німеччини) в різних соціально-комунікативних ситуаціях спілкування, пов'язані з вибором мовцями в процесі спілкування відповідного стилю вимови, кожен з яких може бути вимірним за допомогою статистично-числового методу аналізу фонологічних змінних та їх варіантів. При цьому основні диференційні ознаки мовлення на вимовному рівні реєструються, як правило, в межах двох ступенів офіційності спілкування, що надає можливість твердити про використання мовцями в невимушеній та офіційній ситуаціях відповідно вимовного стилю невимушеного спілкування і вимовного стилю офіційного спілкування;

- широка варіативність сегментного складу у мовленні носіїв сучасної німецької мови Німеччини дозволяє встановлювати закономірності, що характеризують не постійні, а змінні правила мовленнєвої поведінки. Одиниці вимовних варіантних структур можуть розглядатися як “фонологічні змінні”, а їх реалізація у мовленні інформантів надає можливість встановлювати середні показники (змінні правила) реалізації для кожної фонологічної змінної та її варіантів у різних ситуаціях спілкування;

- мовлення представників різних соціальних верств населення Німеччини характеризується вживанням некодифікованих вимовних варіантів, які не відображені у сучасних словниках німецької вимови, але широко розповсюджені серед носіїв сучасної німецької мови.

Загалом треба підкреслити, що усі мовці використовують в *офіційному мовленні* німецький кодифікований вимовний стандарт, який відповідає словникам стандартної німецької вимови. У *неофіційному мовленні* спостерігається використання вимовних форм, які знаходяться в межах розмовної німецької мови освічених її носіїв.

Процес створення єдиної вимовної норми, позбавленої регіональних ознак, відбувався у німецькій літературній мові протягом останніх ста років. Продовжується він і в наш час. Яке місце у цьому вирівнюванні територіальних варіантів сучасної німецької мови займає свідомо діяльність з нормування, а яке – живі міграційні процеси, має бути з'ясоване при дослідженні різних аспектів розвитку літературної мови.

Висновок. Результати дослідження підтверджують можливість проведення соціолінгвістичного аналізу на фонетико-фонологічному рівні, тобто з урахуванням особливостей варіювання вимови представників окремих соціальних груп у різних ситуаціях спілкування. Стратифікаційний метод надає можливість підійти до вивчення мовленнєвої поведінки як до процесу вибору варіантів для побудови соціально коректного висловлювання.

Список літератури

1. Viëtor W. Die Aussprache des Schriftdeutschen / Viëtor Wilhelm. – Leipzig : Reiland, 1885. – 770 p.
2. Meinhold G. Deutsche Standardsprache. Lautschwächungen und Formstufen / Gjtffried Meinhold. – Jena: Friedrich Schiller Universität, 1973. – 147 p.
3. Duden – Duden Aussprachewörterbuch: Wörterbuch der deutschen Standardausssprache). – Mannheim, 1990. – 794 p.
4. Hubell A.F. The Pronunciation of English in New York City / A.F. Hubell. – New York : Columbia University Press. – 1950.
5. Labov W. Einige Prinzipien linguistischer Methodologie // In: H. Steger (Hrsg.) Soziolinguistik. Wege der Forschung / William Labov. – Darmstadt, 1982.
6. Labov W. The Social Stratification of English in New York City / William Labov. – Washington, D.C. : Center for Applied Linguistics, 1966. – Second edition : Cambridge/Cambridge U. Press, 2006.
7. Labov W. The Study of Nonstandard English / William Labov. – Washington, DC. : National Council of Teachers of English, 1969.
8. Labov W. Language in the Inner City / William Labov. – Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1972.

Петренко Д. О. Досвід вивчення фоностилістичної варіативності вимови на матеріалі сучасної розмовної німецької мови Німеччини // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С.499-504

Головною метою проведеного фоностилістичного аналізу варіативності вимови (на сегментному рівні фонетики німецької мови) було встановлення кореляції між ситуаціями спілкування та вимовними варіантами в межах розмовної німецької мови

Ключові слова: соціофонетика, фонологічна змінна, варіант реалізації, розмовна мова, варіативність вимови.

Dr.Petrenko D. The experience of studying Phonostylistic pronunciation variation on the material of the modern spoken language in Germany // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.499-504

The development of Social Linguistics as one of the sciences closely-related to other scientific disciplines (Sociology, Ethnology, Political Science, Culturology) mainly depends on the level and state of social evolution, social realities and opportunities, which define the character and intensesness of socio-linguistic research.

In the last decade attention to national cultures and languages was revived; the striving of different peoples to widen the social functions of national languages, to raise their role in the life of various language communities is being implemented. In modern Phonetics the problem of correlation between norm and its variations, taking into account all the spectrum of the factors which regulate sound realization, is being actively investigated.

Linguists face the necessity of deeper and thorough study of the problems of language variability connected with specific social indications of speakers. The same may be said about the investigations in the field of Sociophonetics.

The article deals with the problems of language variability, which are closely connected both with the social characteristics of speakers and the stylistic colouring of speech, which was taken into consideration.

Key words: Sociophonetics; a phonological changeable unit; variant of realization; every day language, variability of pronunciation

Поступила до редакції 18.04. 2013 р.